۱- مقدمه

عناصر طبیعی مانند آب ، از گذشته های بسیار دور ، به عنوان عامل زندگی آفرین ، درنزد اقوام و گروههای فرهنگی ساکن در نقاط مختلف دنیا تقدیس می شدند . به ویژه ، در سرزمین ایران ـ به دلیل وجود شرایط اقلیمی خاص ـ آب ، به عنوان عنصر هستی بخش ، بسیار مورد توجه بوده و به دلیل نیاز روزمره به آن و ترس از نبودنش ، به عنوان یکی از ایزدان ، در ذهن ایرانیان ، جایگاه ویژه ای داشته است. به این ترتیب ، با اینکه آب ، از عوامل طبیعی اثرگذار بر شهرسازی محسوب می شد ، انتخاب مکان مناسب شهرها و نحوه نمایش آب در آنها ـ به منظور پرستش ـ بر اساس مقوله های اساطیری و با دقت کامل انجام می گرفت .

در نتیجه ، آب ، که به عنوان سرچشمه حیات، جایگاه ویژه ای در تفکر ایرانی داشته است.و هر زیستگاه دارای آب از دیگر زیست گاه ها متمایز شده است در واقع ، ضمن اینکه ضرورت های ساختاری ، باعث شکل گیری شهر بر مبنای آب می شد ، این عنصر ، شناسه ای بود برای درک مکان ، و اینجا را از آنجا متمایز می ساخت . به این ترتیب ، نیازی روزمره ، کالبد شهر را می ساخت ، فضای اجتماعی را تعریف می کرد و جهت های رشد و توسعه را معلوم می نمود و از سوی دیگر ، به عنوان نمودی مقدس از یک حقیقت (استواری زندگی بر آب) در ذهن تقدیس می شد و در شهر تظاهری نمادین می یافت. آب یکی از عناصر طبیعی به شمار می رود که ماهیتی تغییر ناپذیر دارد. هرجاکه ظاهر می شود، کاربرد آن باید منعکس کننده برداشت طراحان و سازندگان از طبیعت باشد.

دسترسی به منابع آب از دیرباز به عنوان یکی از مهم ترین عوامل موثر در مکان یابی شهری مورد توجه بوده است. بررسی کلی جغرافیایی شهرهای ایران به خوبی وابستگی میان زندگی شهری و دسترسی به منابع آب را نشان می دهد. فلات ایران به دلیل تنوع اقلیمی و چشم انداز محیط طبیعی درهمه جا از منابع آب سطحی مطمئن برخوردار نیست، زیرا همان طور که آب های سطحی زمین، چون دریا و رودخانه و دریاچه در معماری و به وجود آمدن آن نقش دارد، دربسیاری از مناطق که از این منابع سطحی به دورهستند، نیاز مردم از راه منابع زیرزمینی، چون قنات و چاه ها حاصل می شود.

شکل گیری شهر ها از دیر باز بر اساس راه های دسترسی به آب بوده وگاه این امر باعث ایجاد وشکل گیری فضای شهر واستخوان بندی ان می شده است و باید گفت آب در گذشته های بسیار دور باعث به وجود آمدن مراکز حیاتی و روش اقتصادی وشهرنشینی بوده است.و امروز که جنس مواد ساختمانی سخت خشن شده است انسان مجموعه‌ای است پیچیده از روح و ذهن و جسم.
همان‌گونه که جسم آدمی به غذا نیازمند است، ذهن و روح او نیز طالب عناصری است که به او آرامش بخشد. در جامعه شهری که ساختمان‌های بلند و خیابان‌ها و زندگی ماشینی همه جا را احاطه کرده است، جلوه‌های زیبایی و هنر، بهترین پناه برای روح خسته و آرامش طلب آدمی است که با کار گیر آب در پارک ها وفضا های سبز شهر چه در حالت سکون و چه درحالت حرکت با موسیقی این آرامش را به انسان میدهد .

- عوامل تأثیر گذار آب در شکل گیر فضاهای شهری و شهر در شهرهای کهن

اهميت عنصر آب را در شكل گيري فضاهی شهری مي توان ناشي از دو علت دانست؛ يكي جنبه كاركردي اين عنصر يعني نيازي كه اهالي در زندگي روزمره و براي گذران امور به آن ها داشته اند و مورد ديگر جنبه تقدس عنصري است كه منجر به شكل گيري فضا مي شود، مورد اخير خود مي تواند دربر گيرنده جنبه اول نيز باشد، به اين ترتيب كه نياز به يك عنصر موجب تقدس آن مي شده است به عنوان مثال آن هنگام كه آناهيتا و مهر ايزدان آب و خورشيد از ارزشی والا برخوردار بودند و مردم نيز برای باروری درختان و دام های خود نيازمند خورشيد و آب بودند، پس ستايش و احترام آنان می بايست در قالب خدايان شكل بگيرد (وبلاگ دانشكده علوم جغرافيايی خوارزم ،۱۳۹۰).

بدين صورت چنين فضاهايي نفوذ ارزش هاي مذهبي در شهرها را نيز به خوبي به تصوير مي كشند. موید اين مطلب اين كه از نذورات و خيرات رايج در گذشته مي توان به نذر توزيع آب و يا تامين روشنايي كوچه اشاره كرد، تلفيق اين دو را در سقا خانه ها مي بينيم كه خود از كاربري هاي مهم و رايج در مركز محلات به عنوان يك فضاي جمعي بوده است.(وبلاگ دانشكده علوم جغرافيايی خوارزم،۱۳۹۰)

در زيستگاه هاي نخستين ، آب ، شكل توسعه را تعيين مي كرده است و كاربري ها با استناد به لبه آب ها ، حد نهايي حضورشان را تعريف مي كردند . در دوران هاي بعد ، مفاهيم آييني در فضاهاي شهر ، با حضور آب ، بيان مي شدند و نظم آب عامل شكل دهنده به بخش‌بندي هاي فضايي شهر بود . پس از اسلام هم، شهر بر همين اساس ، نظم خود را شكل مي داد و عناصر مركز محله ، در ارتباط با محل استقرار عناصر وابسته به آب ، مثل آب انبار و حمام ـ كه درامتداد مسير آب هاي زيرزميني و قنات ها قرار مي گرفتند ـ مكان يابي مي شدند(خانم كرامتی ،۱۳۸۵)

۳-تقدس آب

قبل از اسلام معماری درکنار اب و در دامن طبیعت حضور خود را اعلام می کرد بدون انکه طبیعت را مخدوش کند.«نقش آب بیشتر نقشی تجردی بود» نیایشگاه ها و معابد (معابدآاناهیتا و آتشکده ها) درد کنار آب ودر نهایت احترام به وجود آب شکل می گرفتند.گویی آاب گذرگاه انسان برای ورود به دنیایی دیگر است دنیای خالص تر که جسم قادر به گذر آن نیست .آب آتش به طور مسالمت آمیزی در کنار هم قرار گرفتند .نمونه های آن را در آتشکده آذر گشسب وآتشکده کاریان (فیروزآباد)شاهد هستیم.آب و آتش استعارهایی متناقض هستند وبه همراه خاک وباد عناصر تشکیل دهنده هستی به شمار می روند. آب و آتش لازم وملزم برای ادامه حیات می باشند .هردو هم هستی بخش وهم ویرانگر هستند.(علی مددی،۱۳۹۴:۱۴)

۱-۳-باور اعتقاد به آب

احترام به آب در باور و اعتقاد مردم سراسر جهان جایگاه ویژه ای دارد.ژاپنی ها معتقد مه ریزش باران دراولین روز هر سال باعث می شود که بیماری مالریا برای یک سال از کشور آنها رخت بربندد .در مذهب بودا ، آب در حال ریزش ، یادآور گذر زندگی و یک پدیده جهانی (کیهانی) می باشد.مسیحیان برای راهی از ناپاکی ها و گناهان ، جسم وروح خود را در آب مقدس می شویند.بخشی از هندها تن خویش را برای طهارت به رود خانه مقدس گنگ وا می گذارند .آب حیات یا آب خضر،طبق روایات نام چشمه ای است در ناحیه ای تاریک در شمال که موسوم به ظلمات است ، آشامیدن آن آب زندگی جاودانی می بخشد.

نگرش ایرانیان از دیرباز نسبت به آب مانند موجودی مقدس بوده است.ایرانیان قبل از زردشت به پاکی اب توجه داشته ودر آیین زردشت پاک نگهداشتن آب از پلیدی ها یکی از ارکان دین به شمار می رفته است. وبه همین خاطر یکی از یشت های کتاب مقدس اوست (آبان یشت)،به ایزد آب «اردویسور آناهیته» پیشکش شده است:

ستایش گرم آب پاک سود رسان زندگی ساز را ، ستایشگرم آن اردویسوراناهیته را در آن نگهبان شایسته آب های نیالوده گیتی را ، همه آب های ناآلوده و پاک که از ابرها سرازیر شده وبرسینه زمین همچون رودها و چشمه سار ها و دریا ها دریاچه ها آرام یافته اند .آرام در زمین های هفت کشور می پیمایند زندگی بالنده را(رضی۱۳۶۲: ۳۸۵-۳۸۲).

توجه به آب تا جایی است که ایرانیان معابد بسیاری به نام آناهیتا راپیشکش فرشته آب می کنند (ورجاوند،۱۳۶۳:۳۲۰).

اسطوره ها در هر اقلیمی که باشند، ریشه در وجود افراد آن سرزمین دارند که به حیات خود ادامه داده اند. چیزی که یک اسطوره را ارزشمند جلوه می دهد، شناخت و استخراج ویژگی های واقعی آن و تطبیقش با باورها و اعتقادات جامعه است.

در ادیان بین النهرین - به علت خصوصیات اقلیمی که وسعت زیادی از سرزمین با کمبود آب مواجه بوده است و خشکسالیهای طولانی مدت در ایران ، مصر و هند، ... نیاز به اسطوره ای برای آفرینش آب و حاصلخیز کردن سرزمین بیشتر مورد توجه قرار می گرفت. مراسم و آیین هایی برای تکریم و سپاس از اساطیر رودها برای حاصلخیز شدن زمینها انجام می شد که در باور مردم بسیار تقدس یافته بود . در واقع عامل خشکسالی باعث پدید آمدن این اساطیر می باشند و در تمدنهایی که خشکسالی نداریم به این اساطیر کمتر توجه می شود .(مجموعه فرهنگی فرشچیان اصفهان،۱۳۹۰)

پیش از ظهور اسلام، در ایران، معماری در کنار آب و در دامن طبیعت بدون آنکه آن را مخدوش سازد، حضور خودرا اعلام می کند ونقش آب بیشتر نقش تجردی است. نیایش گاه ها و معابد وآتشکده ها درکنار آب و درنهایت احترام به وجود آب شکل گرفت. گویی آب گذرگاه انسان برای ورود به دنیای دیگر بود. آب نقش معنوی خود را در معماری ایران نشان داد، به گونه ای که گردش آب نمایش تجردی آب درطبیعت است وتمام جوهر وخواص آب به صورت مجرد که ظاهرا جنبه نمایشی پیداکرده و در نیایش آب منظور بوده است.(مجموعه فرهنگی فرشچیان اصفهان،۱۳۹۰)

۴-نقش آب در معماری ایران باستان

در ایران باستان آب پیام‌آور روشنایی و پاکی به شمار می‌رفت و از ارزش زیادی برخوردار بود. شاید به علت اینکه ایران کشوری کم‌آب بوده، این مایع حیاتی بین ایشان قدر و منزلتی والا داشته است. آب در نزد ایرانیان نه تنها برای رفع نیازها مورد استفاده قرار می‌گرفته، بلکه از لحاظ معنوی و روحی نیز تاثیر بسیاری داشته است. آب با قابلیت‌های مختلف خود مانند حیات، تازگی، درخشندگی، پاکیزگی، رونق و رواج روشنایی، سکون و آرامش و تحرک، احساس‌های متفاوت در روح و روان انسان گذارده است. به همین دلیل همواره در مکان‌هایی که ساخته دست بشر هستند، به صورت‌های مختلف برای خود جا باز کرده است.(مجموعه فرهنگی فرشچیان اصفهان،۱۳۹۰)

۴-۱-نقش آب در توسعه کلان شهرها

آب ، در تعیین شکل توسعه شهر ایرانی امروز ، حضور دارد ، هرچند که بسیار کم رنگ تر و کم اهمیت تر از آن چه که باید باشد ، فرض می شود . در واقع حضور آب ، در سطح کلان برنامه ریزی برای طراحی شهری امروز ایران ، صرفاً دنباله منطقی ، حضور آب در تعیین محل استقرار شهرهای ایرانی دیروز است. آب، در شهر ایرانی پیش از اسلام ، عامل مهم توسعه مکان های روستایی و مکان شهرـ معبدها در زیستگاه های نخستین بوده است . پس از آن ، با گسترش شهرنشینی ، در دوران هخامنشی ، فن ایجاد شبکه زیرساختی آب و پساب شهری ، در کنار توسعه کاریزها و قنات ها و کانال کشی از رودخانه های بزرگ دور از شهر ، در عرصه عمل شهرسازی ایران برای دوران های بعدی نهادینه شد و در دوره ساسانی ، مهارت های فنی در انتخاب مکان مناسب شهر و نحوه هدایت آب در لابه لای ساختمان های شهری ، این فن را تکمیل کرد . پس از اسلام ، هم همین الگوی تاریخی استقرار شهر ، برمبنای حضور رودخانه و چشمه و قنات، در یک دوره زمانی هزارساله ، به آرامی ، به همان شکل سابق ، در شهر ایرانی ادامه پیدا کرد . تا اینکه ، ایجاد حکومت مرکزی صفوی ، زمینه را برای توجه دوباره به شبکه زیرساخت ها و نوسازی و به سازی آن ها فراهم آورد و به واسطه توسعه آب رسانی ، شهرنشینی رونق گرفت . شهر از همه سو گسترش یافت و خود را به آب های جاری نزدیک تر کرد . به این ترتیب ، نظم فضای شهری ، در انتظام با نظم آب ، مبین جهت های توسعه شد. تا روزی که حکومت مرکزی از هم پاشید و درنتیجه عدم رسیدگی به زیرساخت های آبی ، شهر ، از توسعه بازایستاد . ایجاد روابط قوی با اروپا و آیند و روندهای ناصرالدین شاه ، مقطع تاریخی جدیدی را برای شهر ایرانی پدید آورد ، که در آن بار دیگر ، شهر گسترش خود را - که نه کاملا" برمبنای الگوهای خودی بود و نه کاملا" تقلیدی ـ آغاز کرد . شبکه آب های زیرزمینی موجود ، جهت‌های توسعه را معین نمود و نظم آب ، سازنده ساختار شهر شد . برخورد با اندیشه مدرن و آموختن از آن ، در ابتدای سده حاضر ، می توانست زمینه ساز ایجاد نقطه عطفی مناسب ، برای توسعه های بنیادی شبکه زیرساخت آبی در شهر ایرانی امروز باشد(خانم کرامتی،۱۳۸۵)

۴-۲-حرمت آب در میان ایرانیان

احترام ایرانیان به عناصر چهارگانه : آب، خاک ،آتش و باد در باور واعتقاد ایرانیان نقش زیادی داشته است .و ویژگی های ویژ آب در میان این عناصر باغ خاق اثر و فضاهای معماری جایی گرفت نقش به سزایی را در زندگی روز مره ما قرار دهد ؛آتشکده های فراوان:آتشکده فیروز آباد وتخت سلیمان ومعابد تنها نمونه از بروز این باور و اعتقاد است.

ایرانیان در میان رود بول نمی کنند. درآب تفو نمی اندازند. در آن دست نمی شویند ومتحمل نمی شویند که دیگر آن رابه کثافاتی الود کند .آنها احترامات بسیاری از آب منظور میدارند.(پور داود،۱۳۴۷: ۱۶۰).واین اعتقاد ایرانیان نسبت به اب احترام زیاد به اب تا جایی بود که برای جلو گیری از خشم آب برای او قربانی میکردند.

۳-۴-نقش آب در شکل گیری شهرها

ایلامی ها شهر مقدس دور-اوانتاش ومعابد خود را در کنار رودخانه دز بنا کردند وما اولین شواهد مراسم نیایش آب و سیستم تصفیه آب در ایران باستان دراین شهر دردست داریم. ایلامی ها مراسم جشن های بهاری خودرا درکنار رود ایدیده (دز) برپا می کردند دراین مراسم شمایل خدایان والهه متعدد با حضور شاه و اسکورتی از روحانیون ومردم همراه با ذکرهای خاص به ساحل مقدس (ساحل رود اپدیده)حمل شده و از انجا به وسیله قایق از طریق رود خانه به بیت اکتیو (خانه جشن ها،معبدی در کنار رود خانه خارج از حصار شهر)رفته تا مراسم مذهبی خودرا در فضایی مملو ازآزادی ودر تماس مستقیم با طبیعت آب برپا دارند.گویی طراوت آب و طبیعت نیرویی تازه درآن می دمید.(علم الهدی،۱۳۸۲)

عناصر محیط زیست طبیعی همواره در شکل گیری کانون زیستی وشهر نقش اساسی داشته اند،بگونه ای که پژوهشگران در جهان ،شکل گیری تمدن های نخستین رامنوط به وجود این عناصر دانسته و متعقدند که بدون این عناصر هیچ گونه شکل گیری کالبدی ممکن نبوده ونمی باشد .انچه در این امر اهمیت دارد ،تاثیر قطعی آن بر شکل گیری کالبدی و تظاهرات فضایی کانون زیستی وشهر است (حبیبی،۱۳۷۵:۵).

نقش آب در شکل گیری نخستین زیستگاه های انسانی پاسخی است به یک نیاز زیستی. اما وقتی فراتر از یک نیاز، خانه سازی و بنای مجموعه های مسکونی بار فرهنگی می گیرد، معماری پدید می آید و آب در زندگی انسان جایگاه هنری پیدا می کند و از خلاقیت هنرمندان و معماران مایه می گیرد. درک مفهوم آب در معماری همان درک معماری آب است. درک قوانین فیزیکی رفتار آب، احساسات ما در مقابل کنش و واکنش آب و مهمتر از همه نقش و تمثیل و ارتباط آن با زندگی انسان ها است. آب استعاره ای

متناقض است و به همراه خاک، آتش و هوا، عناصر چهارگانه تشکیل دهنده جهان هستی به شمار رفته است.(مجموعه فرهنگی فرشچیان اصفهان،۱۳۹۰)

سابقه تاریخی شهرسازی نشان می دهد که شکل گیری شهرها در کنار رودخانه ها از جهت دسترسی به منابع آب همواره مورد توجه بوده است .اولین مراکز اجتماعی همواره در کنارمنابع آب و رودخانه ها شکل می گرفتند . قرارگیری رودخانه ها نسبت به بافت شهری به گونه ای است که می تواند بهترین ارتباط وبیشترین دسترسی را مابین مراکزاجتماعی شهر برقرار سازد .تقویت این گونه ارتباطات می تواند زمینه ساز ایجاد تقابل وهماهنگی محیط زیست واجتماع قرار گیرد .

رودخانها معمولا در اولین مرحله در پای کوهه، تشکیل مخروط افکنه ها را داده وپس از طی مسیر با انباشت مواد آبروفتی خود به توسعه دشتها کمک میکند .

رود خانه ها منابع مهمی از نظر حفاظت منابع طبیعی واحیای سکونتگاه ها در دل شهرهای پر تراکم به حساب می آیند،چراکه امتدادی از پدیدههایی طبیعی حومه ای به درون شهر می باشند گسترش بی رویه ساختارشهرها به درون

زمین های کشاورزی وتوسعه شهرکهای حومه ای باعث متلاشی شدن ونابودی بقایان جنگلها،کاهش وسعت سطوح سبز واز میان رفتن تنوع گونه های جاندارن شده است

دراین میان شکل گیری شهرهای تاریخی ایران ورشد وتئسعهذ آنها از دیرباز با توجه به دسترسی به منابع آب چه در رابط با ساختارمیان آب وشهر و چه در استفاده آب درپیکره بناها و سیمای شهر صورت پذیرفته و گاه این عنصر استخوان بندی اصلی شهر را شکل می داده است . بای این منظور گاه از آب های سطحی زمین (دریا ،رودخانه ها ، دریاچه)بهرمند شده و گاه با استفاده از آب های زیرزمین و احداث قنات بر این مهم فائق می آمدند .دربسیاری از شهرهای کویری هم چون یزد ،میبد،نائین بافت محلات با شبکه آبیاری هماهنگ بوده وشبکه خطوط منازل ومحلات از همان شبکه آبیاری پدید آمده است .هچنین شهرهای چون اصفهان وشوشتر نمونه های بسیار متعالی از همزیستی شهر و آب به شمار می روند که آب ها کارکردهایی علاوه بر کارکرد اصلی داشته اند.اما امروزه رشد جمعیت و به تبع شمار می روند که آب ها کارکردهایی علاوه برکارد اصلی داشته باشد

۵-جایگاه آب در توسعه پایدار شهری

یکی از اصول توسعه پایدار به کارگیری وپایدار ساختن مصرف منابع طبیعی تجدید پذیر مانند گیاهان ،آب های زیر زمینی است. در واقع می توان گفت شالوده توسعه یک ناحیه بر روی منابع آب آن ناحبه استوار است. اگر کشوری بخواهد با کاروان تمدن و توسعه حرکت کند ناچار است از منا بع طبیعی خود استفاده لازم و مطلوب را بنماید. آب

که خداوند سبحان در اهمیت آب در زندگی موجودات می فرماید :

ما حیات وزنده بودن موجودات را به واسطه آب قرار دادیم .منابع آب هم درسلامتی وتندرستی و زندگی انسان ها و هم افزایش وکاهش جمعیت بهانحای مختلف نقش داشته و کمک می کند تا انسانها و کشورها از توسعه اقتصادی ، اجتماعی، سیاسی برخوردار گردند.آب یکی از چالش های قرن حاضر است که می تواند منشا بسیاری از تحولات مثبت ومنفی جهان قرار گیرد .رشد جمعیت

وتوسعه شتابان اقتصادی گرم شدن زمین در اثر گازهای گلخانه ای ،تشدید مصرف و استفاده نامطلوب از آب در دهه های گذشته و حال،منجر به عدم تعادل بین آب موجود و آب مورد نیاز گردید است .و این عدم تعادل ،بحران واقعی را در بسیاری از مناطق جهان به علت کم آبی، آلودگی کیفی آب و تخریب منابع آب شیرین گسترش داده است .

۱-۵-آب و گردشگری وتوسعه شهر

گردشگری مرتبط با آب از قابلیت کمک به توسعه منطقه ای برخوردار است . افزایش شماره گردشگران همیشه با اشتغال زایی برای مردم منطقه همراه می گردد. مشاغل مرتبط با صنعت گردشگری ،دامنه وسیعی از فعالیت های مانند تشکیل سازمان های برای طراحیریزی برنامه هایی کلان توسعه گردشگری تا افزایش هتل ها رستوران ها را شامل میشوند.

امروزه شاهد بروز واشاعه فرهنگ آبی جدیدی در سراسر جهان هستیم .این نگرش جدید،کانال ها و رودخانه ها دیگر تنها به عنوان بخشی از شبکه حمل ونقل شناخته نمی شوند، بلکه به عاملی مهم جهت پاسخ گویی به نیاز های بشر مدرن به تفریح و گذران اوقات فراغت مبدل شده اند .

۲-۵-تأثیرات رودخانه ها در توسه شهری

ساحل رودخانه ها بستر پیدایش و رشد بیشتر فرهنگ های کهن جهان است. در ایران نیز هرجا رودخانه ای جاری بوده، به سرعت و شتاب فرهنگی افزوده است وخود نیز در درون فرهنگ جا باز کرده است. و باید گفت آب در گذشته های بسیار دور باعث به وجود آمدن مراکز حیاتی و روش اقتصادی وشهرنشینی بوده است.(مجموعه فرهنگی فرشچیان اصفهان،۱۳۹۰)

فضای کنار رود خانه ها و کانال شهری ،صرف نظر از کاربرد اصلی آن ها ، همیشه مردم را مجذوب خود می نماید .این آبراه ها ی طبیعی ومصنوعی درکنار عناصر چون بناهای یاد بود و آثار باستانی و موزه هل ، در ارتقا و رونق گردشگری شهر سهم بزرگی دارند .به همین دلیل امروزه برنامه ریزان صنعت گردشگری و شهری سهم بزرگی دارند .به همین دلیل امروزه برنامه ریزان صنعت گردشگری وشهری به بهسازی آبراهه ها ومحیط پیرامون آنها توجهات خاصی را مبذول نموده و درآمد فراوانی را برای شهر فراهم می نمایند (کیانوش،۱۳۸۸)

۳-۵-رود دره ها به عنوان لبه های شاخص شهری

لبه،کمیتی کالبدی و عنصری منظرین درکیفیتی به نام منظر شهری می باشد که در تصویر ذهنی شهروندان ،یک امتداد را که خطی قابل تشخیص از نظر بصری است ، تداعی می کند (farina,2009).به عنوان مثال رود خانه ، دره ها ، بدنه بزرگراه و...مصداق لبه ها در شهر می باشند.

لبه ها هویت منظرین شهر هستند و یک سیاست کلی باید برای آن ها حاکم باشد.همان طور که نظرگاه ها شاخص ها ی خوبی برای نشان دادن هویت شهرها هستند،لبه ها نیز دارای این پتانسیل بوده و می توان آن ها را به عنوان ویترین شهر تلقی کرد .به عنوان مثال در لندن ، سیاست حاکم بر لبه رودخانه تایمز که یک لبه طبیعی می باشد،

نمایش معماری وتکنولوژی مدرن کشور است ، در صورتی که سیاست برگزیده در پاریس نقطه مقابل این تفکر بوده وروحیه یکنواخت لبه رودخانه را حفظ کرده واجازه ساخت وساز جدید را نداد است .

رود-دره ها می توانند به عنوان لبه هایی در مقیاس شهری ودر اندازه ی میانی وحتی در موارد کلان و با منشا پیدایش طبیعی مطرح گردند.(دیناروندی،صالحی،یاوری،شاکرزاده،۱۳۹۱)

۴-۵-آب وآبنما در طراحی منظر شهری

آب به عنوان یکی از اساسی ترین عناصر منظر در شکل گیری فضاهای شهری تاثیر به سزایی دارد.شناخت ویژگی های آب به تشخیص معیارهای مناسب برای ارتقاء کیفیت آبنما ها منجر می گردد.ویژگی های ذهنی وبصری آب بصورت همزمان در طراحی اثر گذارند.جلوه های آن شکل گرفته است.برای ارتقاء کیفیت نمایش این جلوه ها به اصول تاثیر گذار در به وجود آمدن ویژگی ها مانند فرم، رنگو بافت ظرف در برگیرنده آب توجه باید.(ادیبی،منعام،قاضی زاده،۱۳۸۴)

آب از دیرباز نقشی حیاتی در زندگی انسان داشته است و دریاچه ها و رودخانه ها نیز آدمی را به سوی خود جذب می کرده اند.در گذشته ای نه چندان دور که انسان آب را به عنوان یکی از اجزا و عناصر معماری منظر و طراحی شهری مورد استفاده قرار داد همواره جلوه های مختلف آن باعث تهییج و تحریک گرایش انسان به زیبایی شده است.

آب در حالات مختلف تاثیرات متفاوتی بر روی انسان دارد وهر کس به فراخور سن خویش بهره روانی خاص خود را می برد.آب درون استخر ها که ترکیباتی انها با درخت ها و زیبایی های طبیعت باعث آرامش و راحتی روح انسان و توازن زیست شناختی او می شود .آب جاری در رودخانه ها و کانال ها،باجریان های پویا شوق حرکت آدمی زنده میکند .آب در آبشارها حالتی دیگر در آدمی به وجود می آورد.امروزه در طراحی پارک ها ایجاد تنوع در مناظر یک اصل زیبا شناسی تلقی می شود و همین امر سبب شده که احداث آبنماها،آبشارها و جویبارها در یک مجموعه یا به طور مستقل،در اماکن عمومی به طور جدی مورد توجه قرارگیرد.(ادیبی،منعام،قاضی زاده،۱۳۸۴)

آب علاوه بر ایجاد صدا ، درحرکت و به هنگام تماسبا سطوح نا هموار نیز صدا تولید می کند . بسته به سرعت ومقدار تحرک وحجم آن،این صداها تغییر می کنند.آب گذشته از تاثیرات روانی از نظر بصری نیز حائز اهمیت می باشد

مشاهدات حالات مختلف آب و صدای حاصل از آنها از نظر روانی افکار خسته انسان را التیام بخشیده و لحظاتی آنها را از واقعیت به جهان عمیق آرامش فرو می برد .گذشته از ای یکی از خصوصیات آب کیفیت رومانتیک آن می باشد. عناصر بصری آب ویژگی های خاص خط ،فرم،رنگ،بافت و حرکتی که آب ارائه می کند در تصاویر ذهنی ایجاد شده ، سهم بسزایی دارند(مقدمی ،۱۳۸۱).

از خصوصیات مهم دیکر آب،انعکاس عناصر محیط اطرافش می باشد. درحالت ساکن و ایستا سطح آب به صورت یک آینه عمل نموده و تصاویر اطراف را اعم از زمین شیبدار مجاور،فضای سبز ،ساختمان،آسمان وموجودات را از زوایایی نمایان می سازد(گروه مطالعات،۱۳۷۴)

۶- ظهورتمدن کهن اولیه در کرمانشاه

دلایل و مدارک تاریخی نشان می دهد که مدارج اولیه تمدن و پیدایش معیشت ها را باید در سرزمین هایی جست جو نمود که ،در آنها جلگه های حاصلخیز ؛منابع آبی کافی ،دره ها وسیع وعلفزارهای غنی همراه با حاکمیت اقلیم مساعد وجود دارد و می دانیم که از نواحی ، کوچک وبزرگ زیاد دارد .دامنه اطراف رشته کوه های زاگرس مکان کاملا مساعدی برای ایجاد تمدن اولیه بوده اند.(مستوفی الممالکی، ۱۳۸۰: ۳۱)

مطالعاتی که تاکنون در ناحیه زاگرس به عمل آمده است:در مورد مناطق مغرب ایرانو خصوصا اطراف باختران که غارهای در اطراف آن ها وجود دارند (غاربزرگ شکارچیان در کوه بیستون)در مورد سابقه زندگی بشر ی در ایران روشن می نماید .نقش اقلیم ومهم تر از همه آب نقش زیادی در پیدایش قدیمی تر این مناطق را دارد (مستوفی الممالکی، ۱۳۸۰: ۳۲).

۷-موقعیت و ویژگی منطق کرمانشاه

شهر کرمانشاه نیز همچون غالب شهرهای قدیمی ایران،در ناهمواری کوهپایه ای شکل گرفته است،با این تفاوت که دشت وسیعی این شهر را در بستر عبور شاهراه های منطقع ای قرار داد است.در کنار این عوامل جغرافیایی ونیز اهمیت اقتصادی کرمانشاه،همچنین وجود مراتع وسیع و زمین هایی زراعی،آب وهوای مناسب و بارندگی کافی در شکل گیری آن موثر بوده اند.(برومند سرخابی، ۱۳۸۸: ۱۹)

از نظر موقعیت طبیعی شهر کرمانشاه ، در مرز تباین چند منطقه طبیعی (اکوتون)وودر محدود کوهستانی واقع شده است.اکوتون ها بر پایان یک و یا چند تنگنای طبیعی قرار دارندوآغاز گشایش محیطی برای سکونت انسان ها اطلاق می شود.(برومند سرخابی، ۱۳۸۸: ۲۰)

در شمال شهر کرمانشاه کوه پرآوبه بلندای ۲۰۰۰از سطح قرار دارد رود قرسو نیز با فاصله اندک در این ارتفاعات،به مثابه یک سامانه زیست-آبی جذاب وبه عنوان عاملی مهم،در افزایش ضریب پایداری وثبات این مرکز جمعیتی نقش دارد. در مجموع خوستگاه اولیه شهر در کناره دشت وسیع پای کوهای سخت ،در کنار ساحل رود قره سو استقراریافته و پذیرایشاهراه های ارتباطی ملی-منطقه ای می باشد.(برومند سرخابی، ۱۳۸۸: ۲۰)

۸-منابع آبی شهر کرمانشاه

منابع آبی شهر کرمانشاه جزو منابع آبی غنی و متنوع در کشور وشامل اشکال گوناگونی از رودخانه سراب ها، چشمه ها،قنات، وچاها است. (برومند سرخابی، ۱۳۸۸: ۳۱)

۸-۱-رودخانه

در مناطق شمالی و شرقی و غربی شهر رودهای بزرگ وکوچکی جاری است ،کرمانشاه از نظر منابع آبهای روزمینی از غنی ترین شهرهای استان به حساب می آید که متوان به رودخانه های که به طور مستقیم غیر مستقیم اراضی را پوشش می دهد به مواردی اشاره کرد رودخانه های قره سو، مرگ ، راز آور و آب شوران .(برومند سرخابی، ۱۳۸۸: ۳۱)

۸-۲-سراب ها و تالاب ها

سراب های متعدد از جمله منابع اصلی تامین آب های روزمینی کرمانشاه میباشد که به دلیل گسل ها و گذرراه های زیر زمینی در فصول مختلف مقدار چشمگیری در آبدهی این سراب هااختلاف وجود دارد.مهم ترین سراب های کرمانشاه عبارتند از سراب یاوری ، سراب طاقبستان ، سراب خضرزنده، سراب خضر الیاسی ،سراب نیلوفر، سراب روانسر ،سراب قنبرو سراب نوژی وران.(برومند سرخابی، ۱۳۸۸: ۳۳)

شهر کرمانشاه ، در سطح استان ها تنها شهری است که برا تامین آب های مود نیاز خود از تمامی منابع موجود همچون رودخانه ها ، چاه، قنات، چشمه هاوسراب ها استفاد می کند.(برومند سرخابی، ۱۳۸۸: ۳۶)

شهر ودشت کرمانشاه به دلیل وجود منابع آب غنی دارای خاک آبرفتی وحاصل خیز می باشد ومحل مناسب برای کشاورزی کردن بوده ،کشاورزی که عامل اصلی یکجانشین شدن انسان است. این ناحیه و منطقه محل مناسبی برای پاسخ به مهمترین احتیاج بشر یعنی آب است که از دبروز تا به امروز به دلیل ترس از به پایان رسیدن این نیاز سوکنای خود در کنار رودها ومنابع آبی بر

میگذیدن، وبه سبب همین منابع آبی کهن ترین آثار تمدن در این منطقه مشاهد میشود . ودیگر عامل سوکنت کرد در نزدیک منابع آبی نگاه تقدسی به آب است که برای نمونه به معبد آناهیتا در کنگاور اشاره کرد.

۳-۸-معبد آناهیتا در کنگاور

کنگاور یکی از شهرهای استان کرمانشاه می باشد وباین شهر کرمانشاه و همدان قرار داردکه حدو یک صد کیلو متر از این دوشهر فاصله دارد.پروفسور هرتسفلد معبد کنگاور را بزرگترین معابد دنیای قدیم محسوب داشته و می گوید «آبادی کنونی کنگاور فقط قسمت وسطای معبد را گرفته است .خرابه باشکوه این معبد عبارت است از پشته ای ۶۴۰ پا و۵۴۴پا عرض آن ایئانی به پهنای۴۴پا با ستون های بلند ساخته شده بود هنوزهنوز چند ستون در گوشه شمال غربی معبد برپاست .در این بنا صنعت معماری ایران و یونان دیده می شوند» (هرتسفلد،۹۴:۱۳۵۴) . تندیس های معبد «معبدی است که در آن از تندیس وبت تشان و اثری نیست وتنها مظاهر ذهنی و باطنی از آناهیتا-میتراواهورامزدا راه یافته است» (کامبخش فرد،۱۳۶۸: ۱۳۷).

نتیجه گیری

دراین مقاله به نقش آب در شکل گیر شهر و شهر نشینی پرداختیم، وآن را مورد بررسی قرار دادیم در این بررسی ها به این نتیجه می رسیم که آب نقش زیاد واصلی در شکل گیری و یکجانشینی انسان شده است ، استفاد از آب در فضاهای سازی شهری وزیبا سازی شهری نقش به سزایی دارد؛و استفاده از این مایه حیات انسانی در معماری شهر باعث آرامش انسان ونیز توسعه فضای شهر شهر وشهرنشینی می شود و روح جانی به شهر می دهد.

مراجع

۱- ادیبی،علی اصغر،منعام،علیرضا،قاضی زاده،سیده ندا،(۱۳۸۲)؛جایگاه آب و آبنما در پارک های شهری،تهران نشریه هنرهای زیبا،شماره ۸۲

۲- برومندسرخابی،هدایت الله،(۱۳۸۸)؛در جستوجوی هویت شهر کرمانشاه،مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری تهران

۳- پورداود،ابراهیم،(۱۳۴۷)؛پشت ها،کتاب خانه ی طهوری،تهران.

۴- حبیبی،سید محسن،(۱۳۷۵)؛از شار تا شهر،دانشگاه تهران

۵- دیناروندی،مرتضی،صالحی،اسماعیل،یاوری،احمدرضا،شاکرزاده،محمد،(۱۳۹۱)؛رود دره ها به عنوان پارادایم شاخصه های طبیعی در حفظ محیط زیست شهری(مطالعه ی موردی:رود دره درکه)دومین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت محیط زیست،دانشگاه تهران.

۶- رضی،هاشم،(۱۳۸۳)؛جشن های آب،تهران، بهجت.

۷- علی مددی،علیرضا،(۱۳۹۴)؛بازشناسی تأثیر آب بر معماری و شهر سازی ایران از گذشته تا امروز،انتشارات تهران.

۸- کامبخش فر،سیف الله،(۱۳۶۸)کنگاور،در شهرهای ایران،تالیف:کیانی،محمد یوسف،جهاد دانشگاهی.

۹- علم الهدی،هدی،(۱۳۸۲)؛آب در معماری ایرانی،مجله ی هنر،کتاب ماه،شماره ۵۷و۵۸

۱۰-کیانوش،شیوا،(۱۳۸۸)؛گردرشگری کانال ها فرم و عملکرد کانال ها و رود خانه های شهری از دیرباز تا به امروز،نشریه منطق آزاد.

۱۱-گروه مطالعات جغرافیا و برنامه ریزی شهرداری،(۱۳۷۴)؛نقش و موارد استفاده از آب در زمین آرائی و طراحی منظر،تهران

۱۲- مستوفی الممالکی،رضا،(۱۳۸۰)؛شهر و شهر نشینی در بستر جغرافیای ایران،تهران:انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی،مرکز انتشارات علمی.

۱۳-مقدمی،کاوه،(۱۳۸۱)؛مواد و مصالح در ارتباط با عملکردهای خاص،دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی،تهران